

БОЙОВІ ДІЇ НА ФРОНТАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

УДК 355.432.1

В. Грицюк (Київ)

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ БИТВИ У ДНІПРОВСЬКО-КАРПАТСЬКІЙ СТРАТЕГІЧНІЙ НАСТУПАЛЬНІЙ ОПЕРАЦІЇ

У статті досліджується хід, результати та особливості однієї з найбільших операцій на оточення великих угруповань противника на території України часів Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, Велика Вітчизняна війна, Корсунь-Шевченківська битва, Дніпровсько-Карпатській стратегічна наступальна операція.

Яскравою сторінкою ратного подвигу радянських воїнів є Корсунь-Шевченківська наступальна операція. Її не обійшли своєю увагою науковці, ґрунтовний аналіз літератури з цього питання здійснений у дисертаційній роботі А. Сало¹. Науковець дійшов висновку, що історія Корсунь-Шевченківської битви зберігає ще багато «білих плям». Заідеологізована радянська література не розкривала в повній мірі історичної дійсності. Проблемними питаннями залишаються: «ціна» нашої перемоги; достовірність та правдивість інформації радянських органів військового керівництва щодо успішного знищення оточеного угруповання ворога; основи морально-психологічної стійкості німецько-фашистського угруповання військ, особовий склад якого на відміну від оточених під Сталінградом не капітулював; відносно низький відсоток полонених в Корсунь-Шевченківській битві; число німців, яким вдалося вирватись з «Черкаського котла». На ці та багато інших запитань у вказаній науковій студії зроблена спроба дати обґрунтовані достовірні відповіді із залученням джерельної бази обох воюючих сторін. Результати та висновки висвітлювались у фахових публікаціях, у тому числі і на сторінках «Воєнної історії»².

Разом з тим предметом дослідження став розгляд Корсунь-Шевченківської наступальної операції як окремого воєнно-історичного явища. Розвиток наукової думки потребує стратегічних підходів до висвітлення подій пов'язаних з визволенням Правобережної України в цілому. Тому за мету даної статті поставлено освітити результати, місце та значення подій пов'язаних з Корсунь-Шевченківською операцією у контексті Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції.

Планування і підготовка операцій зимової кампанії 1944 р. розпочалися у Ставці ВГК з листопада 1943 р. Їх назвуть — «Десять сталінських ударів». Другим ударом стало визволення Правобережної України³. Однією з причин зосередження стратегічних зусиль радянської сторони на цьому напрямку було прагнення звільнити родючі українські землі до початку посівної та забезпечити збір урожаю вже у 1944 р., а відтак покращити постачання країни на 1945 рік.

Загальний задум дій військ на першому етапі стратегічної операції на Правобережній Україні полягав у тому, що війська 1-го і 2-го УФ мали розгромити основні сили групи армій «Південь» і вийти на рубіж р. Півд. Буг. При цьому 1-й УФ повинний був завдати головного удару на Вінницю, а допоміжні — на Рівне і Христинівку. 2-й УФ завдавав головного удару на Кіровоград, Первомайськ, а частиною сил на Христинівку, назустріч військам 1-го УФ з метою оточення та знищення великого ворожого угруповання у районі Канева, Умані, Сміли⁴.

Війська 1-го УФ, розпочавши наступ 24.12.43, на 12.01.44 просунулись вперед до 200 км та перехопили основні шляхи відходу Канівського угруповання ворога. Проте війська 2-го УФ не виконали поставлених завдань. Затримавшись у боях за Кіровоград, 14 січня вони були в 120 км від Умані та станції Христинівка⁵. Це призвело до доволі серйозних негативних наслідків. Частині військ 1-го УФ були нанесені значні втрати, прийшлося здійснити відхід. Зокрема в район Звенигородки ще 5 січня вийшли бригади 5-го танкового корпусу генерал-майора А.Г. Кравченко, частина з них потрапила в оточення⁶. Всього ж тільки в районі Звенигородки перебували в оточенні до 20-х чисел січня частини 136-ї стрілецької дивізії, полк 167-ї стрілецької дивізії та 6-та мотострілецька бригада.

У директиві Ставки від 16.01.44 персональна відповідальність за наслідки невиконання завдань 2-го Українського фронту покладалась на І. Конєва⁷. За фактичними результатами дій радянських військ пізніше відбулося штучне розділення історичною наукою задуманої як єдине ціле операції на оточення великого ворожого угруповання силами двох Українських фронтів на самостійні фронтові операції: Житомирсько-Бердичівську та Кіровоградську.

Таким чином, на середину січня основні завдання першого етапу стратегічної операції по визволенню Правобережної України (Дніпровсько-Карпатської операції) залишались невиконаними, ворог продовжував утримувати виступ у районі Корсунь-Шевченківського. За цих умов Ставка директивою № 220006 від 12.01.44 р. уточнила завдання фронтів, суть яких полягала в оточенні та знищенні ворожого угруповання у Звенигородсько-Миронівському виступі (пізніше його назвуть Корсунь-Шевченківським) шляхом одночасних ударів військ фронтів під основу виступу і з'єднання

їх у районі Шполи⁸. У порівнянні з попереднім задумом (оточення німецького угруповання зустрічними ударами на Умань, Христинівку) глибина й обсяги завдань обох фронтів значно скорочувались за рахунок переміщення ділянок прориву ближче до Дніпра, це дозволяло оминати танкові заслони німців, полегшувало оточення та розгром з'єднань, що знаходились на Канівському виступі. Проте нова операція на оточення виходила значно скромнішою від попереднього задуму.

Отже, правомірно вважати Корсунь-Шевченківську операцію заключною фазою незавершеної Житомирсько-Кіровоградської операції на оточення ворога шляхом зустрічних ударів і зімкнення військ фронтів. Задум Корсунь-Шевченківської операції не був сформований завчасно, а виник вже у ході воєнних дій. Це зумовило дуже короткі терміни підготовки до операції, що потягнуло за собою комплекс проблем. Зокрема: формування 6 танкової армії в ході операції!⁹; медичне забезпечення операції взагалі не планувалось!¹⁰, забезпечення військ матеріально-технічними засобами складно назвати навіть задовільним.

На відміну від офіційної періодизації Корсунь-Шевченківській операції вважаю за доцільне хід воєнних дій у ній розділити на три етапи: перший — з 25 до 28 січня — прорив німецької оборони та з'єднання рухомих груп 1-го та 2-го Українських фронтів в районі Звенигородки; другий — з 29 січня до 3 лютого — створення суцільного зовнішнього та внутрішнього фронту оточення; третій — 4–18 лютого — відбиття танкових ударів противника на зовнішньому фронті, спроб німецьких військ вирватися з кільця та бойові дії по знищенню оточеного противника.

Загальний задум командування 1 (командуючий — генерал армії М. Ватутін) та 2 (командуючий — генерал армії І. Конєв) Українських фронтів і цілому відповідав директиві Ставки Верховного Головнокомандування від 12 січня 1944 р.: з двох боків прорвати німецьку оборону і, наносячи зустрічні удари під основу виступу в напрямку Шполи — Звенигородки (Черкаська обл.), через 3 дні після початку операції з'єднатися у Звенигородці, оточивши корсунь-шевченківське угруповання німецьких військ. Відстань між фронтами сягала 130 км¹¹. Початок наступу було визначено: 1-му Українському фронту — 26 січня, 2-му Українському — 25 січня.

Мало відомим залишається історичний факт щодо реального початку бойових дій. Мабуть, враховуючи попереднє застереження Верховного головнокомандувача, комфронту І.С. Конєв віддав наказ на початок бойових дій ще раніше наміченого терміну. З'єднання 2-го УФ розпочали наступ звечора 23 січня під формальним приводом «розвідки боєм». Про це свідчать бойові документи. Зокрема бойові донесення штабу 4-ї гв. армії подають наступну інформацію: «Командующий Армией, в развитие боевого распоряжения фронта от 1.30 23.1.44 г. ... приказал: ... командиру 23 гв. ск

разведку начать с 23.00 23.1. ... С 6.30. 24.1.44 г. усиленным батальоном атаковать южн. окр. Баладино»¹². До ранку село Баладино було взято а війська продовжили наступ на Коханівку. Журнал бойових дій 53 армії свідчить про введення в бій з 23.1.44 р. 89, 66 та 14 сд¹³. Результатом цих дій став прорив оборони противника силами піхоти. На ранок 24 січня необхідність в запланованій артилерійській підготовці відпала, вогневі дії більшості артилерійських засобів були скасовані¹⁴.

У смузі 4 гвардійської армії до 18:00 24.1.44 р. 31 гвардійська стрілецька дивізія звільнила Коханівку (Черкаська обл.). Використовуючи її успіх 5 гвардійська повітрянодесантна дивізія прорвала оборону противника і вийшла на околиці Калинівки та Радиванівки (Черкаська обл.), а 62 гвардійська стрілецька дивізія оволоділа центральною частиною Вербівки. У результаті силової розвідки війська 4 гвардійської армії просунулись вперед на 2–5 км, зайняли 3 населені пункти. У районі Буртів, Райментарівки (Кіровоградська обл.) війська 53 армії переслідуючи противника, просунулись вперед на 2–3 км. Отже, на ділянці 2 Українського фронту війська 4 гвардійської і 53 армій прорвали тактичну оборону противника. В результаті їх дій артилерійська підготовка наступного дня стала вже не доцільною (між іншим одна із причин найнижчого коефіцієнту витрати артилерійських боєприпасів в наступальних операціях). До ранку 26 січня 1944 р. у смузі 2 Українського фронту була прорвана головна смуга оборони противника та створені сприятливі умови для переслідування противника.

З боку 1 Українського фронту завдання по прориву оборони німецьких військ виконували з'єднання 40 армії (командуючий — генерал-лейтенант П. Жмаченко) та правofлангові з'єднання 27 армії (командуючий — генерал-полковник С. Трофименко). Зранку 26 січня 1944 р. 35-хвилинної артилерійської підготовки війська 1 Українського фронту перейшли в наступ.

Коли оборона противника на ділянках обох фронтів була прорвана, війська приступили до виконання нового завдання — оточення угруповання німецьких військ. На цьому етапі операції головна роль відводилася танковим арміям. З боку 2 Українського фронту це завдання виконувала 5 гвардійська танкова армія (командуючий — генерал-полковник П. Ротмістров) а з боку 1 Українського фронту — тільки-но сформована 6 танкова армія (командуючий — генерал-лейтенант А. Кравченко). Ситуація була складною, з обох боків у напрямку Звенигородки було спрямовано рухомі загони.

З боку 2 Українського фронту 28 січня 1944 р. о 3:30 танкова група 20 танкового корпусу в складі 155 танкової бригади (6 танків Т-34, 4 танки Т-70, 1 танк МК, 3 одн. 482-мм мінометів, 1 трофейний танк «Пантера» і 70 осіб мотострілецького батальйону), 8 гвардійської танкової бригади (2 танки Т-34, 2 САУ-76) та 80 танкової бригади (6 танків Т-34, 3 танки Т-70) вийшли в напрямку Звенигородки, до якої залишалось 25 км¹⁵. Зв'язок

зі штабом армії підтримували по радіо, коли ж радіозв'язок перервався, командир 8-ї гвардійської танкової бригади гвардії полковник В. Орлов узяв на себе командування усіма силами. Об 11:00 розвідники досягли Звенигородки. У середині дня танкісти увійшли у місто.

З боку 1 Українського фронту. Командування 6 танкової армії створило рухому групу у складі 233 танкової бригади, 1228 самохідно-артилерійського полку, мотострілецького батальйону і батареї винищувально-протитанкової артилерії. Її очолив заступник командира 5 механізованого корпусу генерал-майор танкових військ М. Савельєв¹⁶. Увечері 26 січня 1944 р. група одержала завдання рухатися в напрямку Лисянки (Черкаська обл.). О 12:00 27 січня 1944 р. на ділянці 180 стрілецької дивізії 27 армії група перейшла в наступ. За день пройшла 12 км. О 20:00 командування 5 механізованого корпусу 6 танкової армії одержало радіограму з повідомленням про те, що рухома група, обійшовши Лисянку зі сходу та заходу, почала штурм. О 22:00 танкісти оволоділи селищем. Не зустрічаючи опору німецьких військ, танкісти 6 танкової армії 28 січня 1944 р. об 11:00 вийшли на північну та західну околиці Звенигородки. О 12.00 розвідники групи зустрілися з танкістами 5 гвардійської танкової армії 2 Українського фронту. Через кілька годин у місто ввійшли основні сили.

Станом на 29 січня противник був відрізаний від основних сил. Однак у бойових порядках військ Червоної армії були розриви, через які оточені війська могли вийти або одержати допомогу. Постало завдання терміново створити суцільний внутрішній і зовнішній фронти оточення. До 3 лютого 1944 р. війська 27 армії 1 Українського фронту, 4 гвардійської, 52 армій та 5 Донського козачого кавалерійського корпусу 2 Українського фронту створили суцільний фронт оточення.

В оточення потрапили управління 11 і 42 армійських корпусів 57, 72, 88, 389 піхотні дивізії, 5 танкова дивізія СС «Вікінг», моторизована бригада СС «Валлонія», корпусна група «Б» (бойові групи 112, 255, 332 піхотних дивізій), по одному полку 168, 198 піхотних дивізій та 14 танкової дивізії, три дивізіони штурмових гармат. За даними полонених, у кільці знаходилися також підрозділи 82, 167 піхотних дивізій, окремий кавалерійський полк, окремий піхотний батальйон, 177, 810, і 867 охоронні батальйони, 9 артилерійський дивізіон, сім інженерних і будівельних батальйонів, батальйони зв'язку і штабні роти 11 і 42 армійських корпусів. Загалом 10 дивізій і одна бригада, всього майже 80 тис. осіб. Німецькі війська мали на озброєнні 1600 гармат і мінометів, близько 230 танків і штурмових гармат. Командуючим оточеними військами 31 січня 1944 р. був призначений командир 11 армійського корпусу генерал артилерії Вільгельм Штеммерманн¹⁷.

З 4 по 17 лютого німецьке командування здійснювало неодноразові спроби пробити пролом в обороні радянських військ і з'єднатися з оточеними

військами. За наказом командувача групи армій «Південь» фельдмаршала Е. Манштейна до зовнішнього фронту оточення було стягнуто 8 танкових і 6 піхотних дивізій і зроблена спроба здійснити прорив у вузькій (14 кілометрів) смузі фронту чотирма танковими (танкова дивізія СС «Адольф Гітлер», 17-а, 1-а, 16-а) і двома піхотними (34-а, 198-а) дивізіями в напрямку на Лисянку. У той же час генерал В. Штеммерман спішно створював ударне угруповання в складі бойової групи 332-ї піхотної дивізії, що знаходилася в резерві в районі Корсунь-Шевченківського, 72-ї піхотної дивізії, посиленої батальйоном танків і мотополком «Німеччина» дивізії СС «Вікінг», і моторизованою бригадою СС «Валлонія». З ранку 12 лютого війська цієї групи перейшли в наступ на ділянці 27-ї армії 1-го Українського фронту, завдаючи удару з району Стеблева на Шендерівку, розраховуючи прорвати фронт і вийти на з'єднання зі своїми частинами, що завдають удар на Лисянку. У смузі 27-ї армії, слабкої за своїм складом і, противнику вдалося прорвати оборону і до кінця дня зайняти Хилки, Шендерівку і Зелену-Гуту. Відстань між оточеним угрупованням і військами ворога, що наступали на зовнішньому фронті, скоротилася до 10–12 км, а на деяких ділянках до 5–8 км¹⁸.

Коли наступальні можливості 3 танкового корпусу німців вичерпалися, фельдмаршал Е. Манштейн передав з власної ініціативи команду оточеним на вихід з «котла»: 16 лютого о 15 годині Штеммерманну, «Пароль — Свобода. Мета — Лисянка». Починався останній акт Черкаського «котла». 16 лютого в Шендерівці були віддані останні накази німецьким частинам. О 5 годині ранку 50 тис. піде в атаку із «котла» на південний захід, незважаючи на опір. Прорив або смерть. Іншого виходу не було¹⁹. Що відбулося вранці 17-го лютого на ділянці, визначеній німцями для прориву важко було усвідомити навіть учасникам тих подій. Радянські джерела повідомляють про повне знищення корсунь-шевченківського угруповання німців, фельдмаршал Е. Манштейн у своїх мемуарах пише, що з оточення вирвалось 30–32 тис. чоловік²⁰.

«...Манштейну вдалося вивести із котла біля 35 тис. чол., але втрати, особливо артилерії, були величезні. Більшість гармат змушені були кинути на дорогах» — пише у своїх мемуарах бувший генерал німецької армії Ф. фон Меллентін²¹.

Про це пише і Тіппельськірх «оточені корпуси змушені були кинути всю тяжку зброю, артилерію і більшу кількість спорядження останнім відчайдушним кидком пробитися до своїх військ. Із оточення вийшло лише 30 тис. чол.²²

О. Лисенко в роботі «Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945 рр.» пише: «Майже 50 тисяч солдат та офіцерів вермаху було вбито й поранено. Всього 30 тис. гітлерівців ціною неймовірних зусиль зуміли вирватися з кільця, залишивши усю важку зброю»²³.

До кожної з цих цифр можна ставитися по різному. Це питання потребує серйозного дослідження. Сучасний український дослідник Корсунь-Шевченківської операції А. Сало за документованими даними фіксує перебування в базових таборах для «оточенців» під Уманню близько 30 тис. німецьких вояків²⁴.

Питання кількості німецький військ, яким вдалося вирватися з оточення напряму пов'язане з питанням кількості втрат. Радянська сторона заявила про 55 тис. убитих та понад 18 тис. полонених. Однак вивчення документальних матеріалів, в яких обліковані поховання німецьких солдат, вже за першими результатами дозволяють виявити сумнів відносно втрат німців. Ці документи виявлені автором під час роботи над матеріалом, формуляр справ свідчить про їх введення у науковий обіг саме у цій статті²⁵. Всього в районі активних бойових дій по знищенню оточеного корсунь-шевченківського угруповання відразу по бойових діях обліковано трохи більше 10 тис. похованих німецьких вояків. За організацію робіт по масовому похованню трупів та впорядкування могил голова Корсунь-Шевченківської районної ради був поданий до нагородження бойовим орденом Червоної зірки²⁶.

Втрати радянських військ: 24286 безповоротні, 55902 санітарні — всього 80188²⁷.

Проте навіть та обставина, що повне знищення оточеного під Корсунь-Шевченківським угруповання німецьких військ, є одним із радянських міфів, не змінює оцінки цієї операції як перемоги Червоної армії над сильним і вмілим противником. В результаті склались сприятливі умови для подальшого рішучого наступу радянських військ. Як позитивний, так і негативний досвід, набутий у ході операції, у наступному, безумовно, був використаний, особливо при проведенні подальших операцій на оточення. Певні труднощі та помилки не применшують ролі радянського командування, а тим більше мужності і героїзму десятків і сотень тисяч воїнів у перемозі над ворогом.

У результаті Корсунь-Шевченківської операції противника було остаточно відкинуто від Дніпра, а всі його надії на відновлення оборони по середній течії ріки поховані. Були створені сприятливі умови для подальших операцій радянських військ на Правобережній Україні і звільнення всього півдня країни від гітлерівських окупантів. З ліквідацією виступу вивільнилася значна кількість військ Червоної армії, що сприяло створенню ударного угруповання для подальшого наступу 2-го Українського фронту на Умань і Могилів-Подільський. До того ж запеклі бої в районі канівського виступу прикували половину всіх танкових дивізій противника, що знаходилися на Правобережній Україні. Це сприяло успішним діям радянських військ на інших напрямках.

Здійснення маневру на оточення завжди визнавалося найскладнішим видом операції, вершиною воєнного мистецтва. Успіх у такій операції ґрунтується, насамперед, на правильному використанні усіх видів збройних сил і родів військ відповідно до конкретних умов обстановки та їх чіткій взаємодії.

Прорив частини військ з оточення зовсім не означає неуспіх операції. В 216 р. до н.е. в битві під Каннами з оточення вирвалось 16 тис. римського війська, проте саме ця битва увійшла в історію воєнного мистецтва як зразок оточення противника та прославила навічно ім'я полководця Ганнібала.

Слідом за Корсунь-Шевченківською операцією п'ять інших операцій на Правобережній Україні (Нікопольсько-Криворізька, Проскурово-Чернівецька, Березнеговато-Снігерівська, Поліська та Одеська), що передбачали оточення ворожих угруповань, теж досягли своїх цілей не в повній мірі. Сукупність фактів свідчить про певну тенденцію. На думку автора, незавершений характер операцій на оточення зимово-весняної кампанії 1944 р. був зумовлений браком сил та засобів у радянської сторони та ефективним врахуванням німецькими військами досвіду сталінградської катастрофи.

Зауважу також власну гіпотезу щодо деяких змін в оперативному плануванні загального ходу стратегічних дій радянських військ на Україні за результатами та наслідками Корсунь-Шевченківської операції. Чималу роль, на мою думку, тут відіграв суб'єктивний фактор.

12 лютого через обставини, які ніколи не висвітлювались, Г. Жуков особисто Й. Сталіним був усунутий від спостереження за ліквідацією корсуньського угруповання німців, М. Хрущов відізваний з посади члена військради 1 Українського фронту, а М. Ватутін відсторонений від керівництва військами в Корсунь-Шевченківській операції та відправлений під Шепетівку. Всі сили і засоби передавались в підпорядкування І. Конєва (директива Ставки ВГК № 220022 від 12.02.44 р.)²⁸. Маршал Г. Жуков свідчить: «М.Ф. Ватутін був дуже вразливою людиною... Столиця нашої Батьківщини 18 лютого салютувала військам 2-го Українського фронту. А про війська 1-го Українського фронту не було сказано жодного слова. Я гадаю, що це була непростачна помилка Верховного»²⁹.

Після цього полководець М. Ватутін ініціює нові оперативні плани щодо розвитку стратегічного наступу радянських військ на Україні. Він пропонує зосередити основні зусилля на наступі не в західному напрямку, а завдати головного удару силами 1-го Українського фронту з півночі на південь, від Дубно–Шепетівка–Любар на Чернівці та оточити проскурівсько-вінницьке угруповання противника. Ці міркування 20 лютого Г. Жуков доповів у Ставці. Пропозиції були схвалені, так народжувався замисел найграндіознішої операції на оточення ворожого угруповання, яка пізніше отримає назву Проскурівсько-Чернівецької операції, та мала би затьмарити Корсунь-

Шевченківську. Однак здійснити задумане Миколі Федоровичу не вдалося. В ході підготовки до операції 29 лютого за доволі загадкових обставин він був поранений. Г. Жуков, що вступив на посаду командувача 1-го Українського фронту до кінця задумане не реалізував.

Отже Корсунь-Шевченківська операція в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин стала прологом Проскурівсько-Чернівецької та Умансько-Ботошанської операцій радянських військ.

¹ Сало А.Я. Застосування військ (сил) в операції на оточення (за досвідом Корсунь-Шевченківської операції 1944 р.): дис. ... кандидата іст. наук: 20.02.22 / Сало Анатолій Якович. — К., 2005. — 277 с.

² Сало А. Особливості та результати Корсунь-Шевченківської операції 1944 р. / Анатолій Сало // Воєнна історія. — 2005. — № 1–2. — С. 96–106

³ Бешанов В.В. Десять сталинских ударов / Владимир Васильевич Бешанов. — М. Мн., 2005. — 768 с.

⁴ Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації (далі — ЦАМО РФ). — Ф. 132-А, оп. 2642, спр. 34, арк. 313.

⁵ Грицюк В.М. Кіровоградська наступальна операція 1944 / Валерій Миколайович Грицюк // Енциклопедія історії України: У 8 т. — К., 2007. — Т. 4. — С. 330–331.

⁶ Москаленко К.С. На юго-западном направлении. Воспоминания командарма: В 2 кн. — М., 1973. — Кн. 2: 1943–1945. — 644 с.

⁷ ЦАМО РФ. — Ф. 132-А, оп. 2642, спр. 36, арк. 11.

⁸ Там само. — Ф. 132-А, оп. 2642, спр. 36, арк. 8–9

⁹ Строева А.Т. Шестая танковая и ее командарм. — К., 2000. — 208 с.

¹⁰ Рыжиков И.И. Медицинское обеспечение общевойсковой армии в операции на окружение (по опыту Корсунь-Шевченковской операции): Дис. ... канд. мед. наук. — Харьков, 1957. — 212 с.

¹¹ Грылев А.Н. Днепр. Карпаты. Крым. Освобождение Правобережной Украины и Крыма в 1944 году. — С. 55.

¹² ЦАМО РФ. — Ф. 4 гв. А, оп. 4522, спр. 114, арк. 8–9.

¹³ Там само. — Ф. 53 А, оп. 17628сс, арк. 25.

¹⁴ Там само. — Ф. 4 гв. А, оп. 4522, спр. 114, арк. 9.

¹⁵ Там само. — Ф. 20 тк, оп. 210949с, спр. 1, арк. 19.

¹⁶ Там само. — Ф. 6 ТА, оп. 5179, спр. 17, арк. 24

¹⁷ Карсль П. Восточный фронт. Книга вторая. Выжженная земля. 1943–1944 / Пауль Карсль. — М., 2003. — 432 с.; Нацмер О. Операции окруженных сил: Немецкий опыт в России. Историческое исследование / генерал-лейтенант Ольдвиг фон Нацмер и 7 др. — Вашингтон, Армейский департамент, 1952. — 74 стр. с илл. (11); Meiser A. Die

Hölle von Tscherkassy. Ein Kriegstagebuch 1943–1944. — Schnellbach: Verlag Siegfried Bublies, 2000. — 384 p.

¹⁸ Конев И.С. Операции на окружение // Военно-исторический журнал. — 1976. — № 7. — С. 79.

¹⁹ Strassner P. European Volunteers. 5 SS Panzer Division. — J.J. Fedorowicz Publishing, 1988.

²⁰ Маништейн Э. Утерянные победы. — М., 2002. — С. 616.

²¹ Мелентин Ф.В. Танковые сражения 1939–1945 гг.: боевое применение танков во Второй мировой войне: / Пер. с нем. — М. СПб., 2005. — С. 334

²² Туннельскирх К. История Второй мировой войны: Пер. с нем. — М., 1956.

²³ Лисенко О.Е. Корсунь-Шевченківська битва. Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941–1945. — К., 2000. — С. 323.

²⁴ Сало А.Я. Застосування військ (сил) в операції на оточення (за досвідом Корсунь-Шевченківської операції 1944 р.): автореф. дис. На здобуття наук. ступеня к. і. н.: спец. 20.02.22 «військова історія» / А. Я. Сало. — К., 2005. — С. 14.

²⁵ Центральный державный архив громадських об'єднань України (далі — ЦДАГОУ). — Ф. 166, оп. 3, спр. 349. Ведомости, сведения о захоронении воинов Красной Армии, партизан, погибших в Корсунь-Шевченковском районе Киевской области, уходе за братскими могилами. Сведения о захоронении трупов вражеских солдат и офицеров и о приведении в санитарное состояние территории. — 198 арк.

²⁶ ЦДАГОУ. — Ф. 166, оп. 3, спр. 349. Списки, сведения о воинах Красной Армии захороненных в селах Корсунь-Шевченковского района Киевской области. Приказ № 106 Наркома обороны СССР от 4 апреля 1942 г. об уборке трупов вражеских солдат. Отчет о захоронении немецких солдат. — 130 арк.

²⁷ Памяти павших. Великая Отечественная война 1941–1945. — М., 1995. — С. 102.

²⁸ ЦАМО РФ. — Ф. 132-А, оп. 2642, спр. 13, арк. 201–202.

²⁹ Жуков Г.К. Спогади і роздуми / Григорій Костянтинович Жуков. — К., 1985. — С. 627–630.

В статтє досліджується ход, результат и особенности одной из крупнейших операций окружения больших группировок войск противника на территории Украины в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: *Вторая мировая война, Великая Отечественная война, Корсунь-Шевченковская битва, Днепровско-Карпатская стратегическая наступательная операция.*

In the article development, result and features of one of the largest operations on encirclement of large groupments of German troops at the territory of Ukraine in the years of World War 2 are studied.

Keywords: *World War 2, Great Patriotic war, Korsun-Shevchenkovskiyi battle, Dniipro-Carpathians strategic offensive operation.*